

25 РОКІВ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН. ЩО ДАЛІ?

Підсумки трансформаційних змін в економіці України за роки незалежності у час її чвертьвікового ювілею викликають суперечливі думки. З одного боку, українська економіка за цей період не змогла відновити рівень ВВП 1990 року, рухаючись шляхом деіндустріалізації і суттєвого зниження рівня життя населення, хоча з іншого – з кінця 2005 р. ЄС та США (2006 р.) офіційно визнали статус України як країни з ринковою економікою. Це для нас є одним із найсуттєвіших здобутків, оскільки на початку трансформаційних змін домінуюча частина як нашого населення, так і еліти не мала уявлення про сутність такої форми функціонування сучасної економіки, як ринкова, де домінуючу роль інституційного характеру відіграє приватна власність, на реформування якої, до речі, – у сучасному її сенсі з відповідними формами капіталістичного підприємництва – західний світ витратив понад 500 років.

Формування основоположного інституту приватної власності за домінуючого одержавленого статусу економіки України, який існував на початку реформ, упродовж усього періоду незалежності відбувалося й відбувається у надзвичайно суперечливих умовах. За даними соціологічних опитувань, які Інститут соціології НАН України проводить з 1992 р., іще на початку 90-х років ХХ ст. понад 50% респондентів уже схвалювали розвиток приватного підприємництва, сьогодні – незважаючи на періодичні кризи – таких понад 60%, тоді як тих, хто до цього ставився неохайно, за всі роки трансформацій налічувалося усього трохи більше 14%. Це свідчить про домінуюче визнання у суспільстві діяльності на засадах приватного підприємництва (бізнесу), що, як відомо, не може успішно функціонувати без інституту приватної власності. Проте формування приватної власності в Україні шляхом приватизації, в тому числі великих підприємств, тоді – у 90-ті роки – викликало негативне ставлення майже 32% опитаних респондентів, а напередодні 25-річного ювілею держави – вже близько 55%. Майже удвічі зросла й кількість тих, хто раніше негативно ставився до приватизації навіть малих підприємств.

Число тих, хто негативно ставився до приватизації землі, зросло майже у 4 рази й у 2015 р. сягнуло понад 53%, а тих, хто ставився до цього позитивно, – різко знизилася: у 2015 р. майже втричі від близько 65% на початок 90-х років. У сукупності зазначене свідчить про наявність глибокої суперечності у суспільстві між, з одного боку, функціонуванням ринкової економіки на засадах приватного підприємництва, а з іншого – формуванням інститутів приватної власності в результаті приватизації, яку здійснювала держава, довіра до інститутів якої в усі роки трансформаційних змін перебуває на рівні, що не перевищує 20%, тоді як фактично, за результатами моніторингів Інституту соціології НАН України, переважно або повністю державним інститутам не довіряють понад 50% респондентів. І все це за наявності п'яти складових, що визначають ринковий статус економіки країни, які були виділені Міністерством торгівлі США при визнанні ринкового статусу економіки України.

Так, зокрема, відзначалося, що в Україні відбулася структурна реформа власності і право приватної власності є непорушним. Хоча, як бачимо з наведеного вище, суспільство не визнає реформи власності на засадах приватизації і вважає, що вона проводилася нелегітимно, що дає йому підстави сумніватися в доцільності дотримання прав власності, одержаних в результаті цієї приватизації, в їх нинішній формі. Особливо, якщо врахувати, що в результаті здійснених реформ в Україні склався надвисокий (один із найвищих у світі) рівень монопольного контролю власності, що негативно позначається на змісті й стані структурних

реформ в Україні за іншими напрямками. За існуючих умов у суспільстві й державі існують підстави до формування нестабільності в частині дотримання захисту прав власності, а значить, нівелюються мотиви для інвестування в економіку, і, як результат, нагромадження власності через процеси капіталізації економіки, що є природним для ринкової економіки, відходять у практичній діяльності на задній план. Саме тому суперечність, про яку йшлося на початку, не могла не позначитися на динаміці процесів капіталовкладень, що призводить до активного зношування виробничого апарату, падіння конкурентоспроможності, руйнування інфраструктури та відсутності через це можливостей для прискорення економічного зростання.

Серед сучасних основоположних ознак ринкової економіки важливим є самостійний і вільний розвиток ринкового середовища, яке в економіці України формально визнане. Водночас соціологічні дослідження розвитку економічної ситуації в Україні свідчать про те, що майже 75% респондентів у 2015 р. були налаштовані якщо не на повернення до планової економіки на основі повного державного обліку і контролю (понад 26%), то за поєднання державного управління і ринкових методів (майже 49%), і тільки 9% респондентів вважали, що участь держави потрібно мінімізувати. Враховуючи водночас, що рівень довіри до державних інститутів на тлі політичних криз, які періодично виникають в Україні, є занадто низьким, перед нами постає завдання надзвичайної складності щодо проведення структурних реформ – як у частині подолання інституційних ризиків подальшої трансформації власності, так і досягнення інклюзивності в суспільному та економічному розвитку, враховуючи динамічні глобалізаційні процеси, оскільки українська економіка в роки незалежності хаотично і циклічно коливалася навколо довгострокового тренду. Необхідно також досягти визначеності у валютній, а отже, і грошово-кредитній політиці, зважаючи на глобальні процеси фінансialізації економічного розвитку України.

За 25 років незалежності України так і не було повністю розв'язано проблему енергонезалежності України, особливо за необхідності врахування нових викликів щодо лібералізації енергетичних ринків.

Серед першочергових завдань нового періоду залишається також проблема доволі суперечливої земельної реформи в аграрному секторі України, що потребує врахування світової практики. Особливо болючим у ній є те, що українське село і селянство, чия роль у розвитку як економіки, так і України в цілому була надзвичайно важливою, поки що перебуває на роздоріжжі можливостей і перехресті надій.

Усе окреслене вище знайшло відображення у статтях цього числа журналу. Його було підготовлено з нагоди 25-річчя незалежності України з метою показати, куди переважно, на нашу думку, слід спрямовувати зусилля для подальших трансформацій у сфері економіки. Усвідомлюючи, що наші автори підняли далеко не всі ключові проблеми, які стоять перед Україною, ми запрошуємо відгукнутися на нашу ініціативу всіх небайдужих до долі країни читачів нашого журналу. Важливі проблеми, над розв'язанням яких Ви працюєте, розширить спектр проблемних питань, поставлених нами на сторінках цього журналу. Доцільно буде, в тому числі, викласти й альтернативні погляди. Отже, запрошуємо всіх до дискусії.

*В.М.Гець,
академік НАН України,
головний редактор журналу "Економіка і прогнозування"*